

Uppsala Universitet
Institutionen för utbildning kultur och medier
Institutionen för litteraturvetenskap
Examensarbete i utbildningsvetenskap
Inom allmänt utbildningsområde, 15hp

Rapport: 2010ht4781

Vi var inga medmänniskor, vi var motmänniskor

- stereotypisering av den manliga invandraridentiteten i svensk ungdomslitteratur

Författare:
Susanna Aguirre

Betygsättande lärare
Jörgen Mattlar

Handledare:
Patrik Mehrens

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att medvetandegöra stereotypiska framställningar av manliga karaktärer med invandrarbakgrund, skrivna av författare som vuxit upp som första eller andra generationens invandrare. Som utgångspunkt har jag använt mig av läroplanens mål som pekar på att litteratur ska erbjuda varierade och positiva bilder av andra kulturer, samt hjälpa eleven att skapa en trygg identitet. I min studie har jag gjort en kvalitativ textanalys av tre böcker samt även avskilt fenomenet ”invandrarlitteratur” som en diskurs där jag har upptäckt att diskursen i sig genererar fördomar genom att efterhängsna termer och klassificeringar tenderar att leva kvar. De slutsatser jag har kommit fram till är att stereotyper till stor del lever kvar i karaktärernas porträttering, både när det gäller beskrivningen av deras motiv och hur de hanterar konflikter. Karaktärerna tenderar att antingen beskrivas som våldsutövare eller som offer för olyckliga omständigheter vid konflikter, och de hamnar ofta i typsituationer där de sällan beskrivs välja den ”rätta” vägen. Min slutsats är att även om litteraturen har utvecklats och idag erbjuder mer komplexa personporträtt av ungdomar med invandrarbakgrund tenderar ändå karaktärerna att stereotypifieras i olika situationer.

Nyckelord: Stereotyper, skönlitteratur, invandrare, mångkulturalitet, ”den Andre”

Innehåll

Inledning.....	1
Bakgrund	2
Syfte och frågeställningar	3
Tidigare forskning.....	4
Presentation av skönlitteraturen	5
Centrala begrepp	5
Metod.....	6
Debatt och mottagande - en del av diskursen	7
Sammanfattning av skönlitteraturen.....	10
Kultur och utseende - den splittrade identiteten	12
Motidentitet och potentiering - den Andre och svensken	15
Ontologisering och fundamentalism	17
Makt och maktlöshet - den bräckliga självbilden	19
Slutdiskussion	23
Källförteckning.....	24
Noter.....	26

Inledning

Dessutom måste man komma ihåg att ditt sätt att förändra saker ligger helt i linje med den klassiska invandrarstereotypen. Det är fan så mycket enklare att uppfylla folks förväntningar än att helt fucka upp dem.¹

Orden sägs av Halims lärare i *Ett öga rött* (2003) och syftar på karaktären Halims sätt att framställa sig själv som någon annan än den han är. Stereotyper har funnits länge, i många olika skepnader och former, skapade av ett behov att kategorisera, generalisera och förenkla individer som annars är mångbottnade. Stereotyper tar även plats i litteraturen och omskapas med tiden, inte minst i ungdomslitteraturen. När det gäller ungdomslitteratur med fokus på invandrare har perspektivet ursprungligen varit svenskt. Detta är nu i omvandling när nya författare som vuxit upp som första eller andra generationens invandrare får mer utrymme och skapar nya sätt att experimentera med fördomar och vad ”svenskheter” innebär.

Mitt intresse ligger i att forska kring denna del av ungdomslitteraturen som har fått benämningar som ”invandrarlitteratur” eller ”förortsromaner” i recensioner och litteraturdiskussioner. Min uppfattning är att det finns spår av förgångna stereotypiska drag både i hur litteraturen omnämns och i litteraturen i sig. Risker med dessa generaliseringar och förenklingar är att de bidrar till att bibehålla gamla fördomar som i sin tur kan leda till diskriminering och utanförskap. De termer som litteraturen klassificeras i färgar läsarens syn på böckerna samtidigt som det ursprungliga syftet med skönlitteratur i undervisningen motarbetas, nämligen att vidga och omskapa elevers världsuppfattning. Om stereotyper och förlegade föreställningar lever kvar i skönlitteraturen så förs de automatiskt vidare från en generation till nästa.

Böckerna jag har valt att analysera är alla publicerade under 2000-talet för att hålla diskussionen så aktuell som möjligt: *Ett öga rött* skrevs 2003 av Jonas Hassen Khemiri, *Shoo bre* av Douglas Foley kom ut 2003 och *Svenhammets journaler* skrevs av Zulmir Becevic 2009. De har valts för att de utspelar sig i Sverige och på grund av att de behandlar temat unga män med invandrarbakgrund. Jag känner att det är viktigt att se närmare på hur unga män med bakgrund från Mellanöstern framställs i modern litteratur, inte minst med tanke på de politiska strömningar som finns idag. Min uppfattning är att det har skett en utveckling i framställningen av manliga karaktärer som kräver att läsaren klarar av att granska texten kritiskt, och det är på vilka sätt denna framställning sker min undersökning riktar in sig på.

Bakgrund

Under 40- och 50-talen förekom inte barn med invandrabakgrund särskilt ofta i svensk barn- och ungdomslitteratur. När de gjorde det var situationerna i böckerna ofta tillrättalagda och skrivna ur ett västerländskt perspektiv. Staffan Thorsson som skrivit *Barnbokens invandrare – en motivstudie i svensk barn- och ungdomslitteratur 1945-1980* (1985) anser att barnen i denna tidiga litteratur utmärks bland annat av ”av vissa primitiva drag och underlägsenhet.”² Invandrabarnets funktion bestod ofta av att ”räddas” och hjälpas in i en fungerande skol- och samhällsmiljö av svenska barn.

Individerna blir mer pedagogiska redskap i författarnas ambitioner att demonstrera typsituationer än självständiga gestalter. Det ligger nära till hands att använda termen ”invandrarstereotyper” för att karakterisera förhållandet.³

På slutet av sjuttioalet började litteratur även skrivas av författare med egna upplevelser av invandring och integration. Ungdomsromaner där invandrabarnet porträtterades som tonåring blev vanligare och erbjöd en mer komplex bild av verkligheten än tidigare. Thorsson menar att skillnaden från den tidigare litteraturen märks genom att författarna i mindre utsträckning löser konflikter som uppstår och att överhängande problem med integration och anpassning kvarstår vid berättelsens slut.⁴ Thorsson anser sig även se en ökning av våldsamma inslag, fördomar och stegrande konflikter i den senare litteraturen, något som han tror beror på samhällets ökade tolerans för kontroversiella inslag och en större efterfråga på realism.⁵

Vilket även poängteras av Christina Stenberg i *Invandrare i skönlitterära barn och ungdomsböcker 1970-1976* (1978) som önskar att ungdomar med invandrabakgrund oftare fick porträtteras som mer naturliga inslag i litteraturen och menar att ”det kan finnas en fara i att nästan alla invandrarskildringar betonar det avvikande hos dessa barn.”⁶

Thorsson utvecklar vidare med att: ”Våldsinslagen speglar sig i den dramatiska skärpningen i samhället i stort och passar väl in i de mönster som finns i massmedia.”⁷ Han går inte djupare in på vilka dessa mönster är men återigen betonas invandrarens roll att stereotypifieras efter typsituationer skapade för en specifik upplösning. Ylva Brune menar i *Tårögd flickor och kusliga män* (1996) att när invandraren uppträder som subjekt i massmedia är det som främst som brottsling, annars får de rollen som objektifierat offer.⁸

Eftersom massmedia och litteratur influerar varandra så påverkas allmänheten av dessa stereotypiska framställningar, och detta gäller också för elever i skolan. I läroplanen för de frivilliga skolformerna från 1994 står det att ”en trygg identitet och medvetenhet om det egna kulturarvet stärker förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingsgrunder.”⁹ Det står även att: ”Eleven ska lära sig att tänka kritiskt, att granska fakta och förhållanden och inse konsekvenserna av olika alternativ.”¹⁰

Sammantaget ska skolan arbeta för att motverka stereotypiseringar genom att eleven ska lära sig granska både litteratur och massmedia, samtidigt som eleven ska få en trygg identitet i sitt kulturarv, oavsett sitt ursprung.

Louise M Rosenblatt som skrivit *Litteraturläsning - som utforskning och upptäcktsresa* (1995) anser att:

Tonåringen kan få hjälp att tolka sina egna intensivt självupptagna känslor och motivationer [...]. Genom att på ett ställföreträdande sätt uppleva en fiktiv gestalts liv [...], kan läsaren bli medveten om liknande drag i sin egen natur och sitt eget känsloliv.¹¹

Med detta menar hon att litteraturen påverkar ungdomens utveckling både moraliskt och känslomässigt genom att de identifierar sig med karaktären. Ulf Boethius menar i *Populärlitteraturen - finns den* (1995) att litteratur även kan handla om vad personen söker och önskar bli än att litteraturen bekräftar dem som de redan är. Boethius talar om ”det rituella behovet av identifikatorisk bekräftelse av det egna (drömda) jaget, det egna identitetstemat”¹²

På så vis har litteraturen makt att styra och inspirera människor i olika riktningar. Om det finns spår av missgynnande karaktärsbeskrivningar av personer med utländskt ursprung motverkas det goda syftet med litteratur. I läroplanen för svenska står det att eleven ska ”genom olika texter och medier blir förtrogen med grundläggande demokratiska, humanistiska och etiska värden men också medveten om destruktiva krafter att reagera mot”¹³ På så vis ställs det krav på att litteraturen som används i undervisningen ska fungera som en positiv motvikt mot ospecificerade ”destruktiva krafter”, och att elever ska kunna identifiera sig med människor med andra kulturer än den svenska.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att synliggöra på vilket sätt stereotypiska föreställningar och karikatyrer lever kvar i barn- och ungdomslitteratur med fokus på *Ett öga rött*, *Svenhammets journaler* och *Shoo bre*. För att bättre kunna analysera fenomenet har jag valt att göra en diskursanalys där jag kommer att rikta in mig på vilket sätt karaktärerna framställs inom diskursen. Min utgångspunkt är att se hur väl läroplanens mål om en nyanserad och positiv bild av mångkulturalitet i skönlitteratur i skolan överensstämmer med den aktuella litteraturen som finns idag.

Därför är min huvudsakliga frågeställning huruvida de manliga karaktärerna porträtteras som självständiga subjekt eller om de tenderar att sättas i typsituationer där de stereotypifieras som antingen offer eller förövare.

För den djupgående analysen arbetar jag med följande frågor i varsitt kapitel:

1. Vilka värderingar utgår karaktärerna från när de ser på sig själva och sin kultur?
2. Hur ser de på sig själva i relation till ”svenskar”?
3. Genom vilka medel stärker de manliga karaktärerna sin självkänsla?
4. Hur hanterar de konflikter?

De slutsatser jag når fram till kommer att sättas i relation till målen i läroplanen när det gäller mångkulturalitet och skönlitteratur. Hur väl eleverna genom skönlitteraturen får:

1. ”En trygg identitet och medvetenhet om det egna kulturarvet”¹⁴

Samt om de:

2. ”Genom olika texter och medier blir förtrogen med grundläggande demokratiska, humanistiska och etiska värden.”¹⁵

Vad eleven får ut av litteraturen är något som också uppnås genom de klassdiskussioner och kritiska reflektioner som läraren väljer att följa upp litteraturläsningen med. Men min undersökning kommer inte att rikta in sig på hur väl läraren uppföljer litteraturläsningen, utan vad litteraturen i sig har att erbjuda.

Tidigare forskning

Det finns inte mycket forskning som diskuterar stereotyper och dess effekter kring den skönlitteratur som jag har valt. Det jag istället har funnit är uppsatser och facklitteratur som undersöker liknande material som presenterar begrepp och teorier som kan vara användbara i min undersökning. *Den dubbla identiteten - Immigrant och minoritetslitteratur* av Lars Wendelius (2002) och *Barnbokens invandrare, en motivstudie i Svensk Barn och ungdomslitteratur 1945-1980* av Staffan Thorsson och *Invandrare i skönlitterära barn och ungdomsböcker 1970-1976* (1978) av Christina Stenberg är sådana exempel. Eftersom mitt fokus är på svensk skönlitteratur har jag funnit det väsentligt att främst begränsa min forskning till studier gjorda i Sverige med tanke på att det är den svenska kulturen skönlitteraturen i fråga behandlar.

Wendelius analyserar minoriteter i svensk vuxenlitteratur fram till 2000-talet medan Thorsson riktar in sig på barn- och ungdomslitteratur fram till 1980-talet. Båda studierna är väl omfattande och behandlar minoriteter med ursprung från hela världen, såväl inhemska som utomeuropeiska. Medan Thorsson och Wendelius har sett på en stor mängd litteratur skriven mestadels av svenska författare under en längre tidsperiod har jag valt att fokusera på ett fåtal böcker, skrivna av författare med invandrarbakgrund i början av 2000-talet. Min studie kommer därför inte att bli lika omfattande, men eftersom jag kommer att dra paralleller till den studie Thorsson har gjort kommer det att finnas med ett visst tidsperspektiv som fördjupar undersökningen.

Stereotyper och kulturella fördomar tas också upp i bland annat Edwards Sids *Orientalism* och *Etnicitet och nationalism* (1993) av Thomas Hylland Eriksen samt i *Globaliseringens kulturer - Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella sambället* (2002) skriven av Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz och Håkan Thörn. De ger stereotyper och fördomar ett visst historiskt perspektiv som utökar förståelsen för hur och varför de används, vilket är väsentligt i min undersökning i hur stereotypifiering sker i skönlitteratur. Samma sak gäller för min läsning av *Ungdomskulturen och de Andra* (1996) skriven av Ove Sernehede samt i *Ungdom, kulturmöten, identitet* (1998) skriven av Nader Ahmadi. Angående invandras

framställning i media så har jag även läst Ylva Brunes *Svenskar, invandrare och flyktingar i rubrikerna* (1996) för att fördjupa diskussionen om hur invandrare ofta porträtteras i typsituationer.

För att se vad skolan har för förväntningar på litteratur som används i undervisningssyfte har jag främst tittat på *Läroplanen för de frivilliga skolformerna Lpf94*, framställd av Skolverket samt även *Litteraturläsning - som utforskning och upptäcktsresa* (1995) av Louise M Rosenblatt.

Jag har också funnit att *De andra i barn och ungdomslitteraturen - Framställningen av invandrare i böcker utgivna 1998* (2000) en magisteruppsats skriven av Helena Löfving hjälpsam i diskussionen om framställningen av invandrarungdomar i litteraturen. Dag Hedmans *Brott, kärlek och äventyr - texter om populärlitteratur* (1995) har också hjälpt mig att vidga begreppet om ungdomars identifikation med litteratur och vad det kan ha för konsekvenser.

För att rama in och definiera en diskurs har jag tittat på *Textens mening och makt - metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys* (2005) av Göran Bergström och Kristina Boreus samt *Diskursanalys i praktiken* (2007) av Mats Börjesson och Eva Palmblad.

Presentation av skönlitteraturen

I min undersökning kommer jag att göra en kvalitativ textanalys av tre böcker. Jag kommer att rikta in mig på författare från första och andra generationens invandrare; Becevic kom till Sverige som flykting från Bosnien, Khemiri är uppvuxen i Sverige med en tunisisk förälder och Foley växte upp i en rad olika länder, bland annat i England, Nordafrika och Hong Kong. Jag har valt litteratur med fokus på karaktärer med rötter i Mellanöstern, och de böcker jag har funnit är ett resultat av det snäva urval som finns med min inriktning. Det har inte varit ett medvetet val att endast använda böcker skrivna av män utan den tillgängliga litteraturen har skrivits av manliga författare. Foley har ingen egen erfarenhet hur det är att växa upp som en andra generationens invandrare i Sverige som Khemiri och Becevic, utan anlände till Sverige som nittonåring.

Ett öga rött betraktas inte som en rumsren ungdomsroman och finns därför i vuxenavdelningen på de flesta bibliotek, men den läses av många ungdomar och har beskrivits som att den har "ungdomstendenser" i ett par recensioner¹⁶. Jag kände att den var ett för värdefullt bidrag till diskussionen för att kunna förbigås, samt att det är onödigt att förbise den när vuxenromaner används frekvent som undervisningsmaterial i skolan.

Centrala begrepp

Begreppet invandrare är en generalisering som används för att beskriva de folkgrupper som invandrat till Sverige, problemet är att på så sätt stryker man alla minoriteter över en kam. Johan Widgren menar i *Tusen år av invandring* att "Samlingsbeteckningen på en grupp människor utgör ofta paradoxer: de är nödvändiga

för att kunna agitera och reformera, men de kan samtidigt vara ett hinder för utvecklingen därigenom att de är fördomsskapande”.¹⁷ Det innebär när jag använder termen invandrare i min diskussion riskerar jag att medverka till att ytterligare kategorisera människor i olika grupper. För att kunna motverka stereotyper är det också väsentligt att kunna diskutera hur de används och varför de uppstår, vilket är det jag ämnar göra. Samma sak gäller benämningar som ”förortsskildringar” och ”invandrarlitteratur”. När jag använder termen ”invandrarstereotyper” syftar jag huvudsakligen på Thorssons användning av begreppet, att författarna mer eller mindre medvetet skapar situationer och karaktärsdrag som gör att karaktären framställs stereotypiskt.¹⁸

Ett annat väsentligt begrepp jag kommer att utgå ifrån i min studie är olika forskares teorier om ”den andre”. Ove Sernhede menar att ”Konstituerandet av ett jag är inte möjligt utan att vi samtidigt skapar ett icke-jag som vi kan spegla oss själva i eller ”läsa” oss emot. Det är således först genom upprättandet av ett icke-jag - den andre - som det blir meningsfullt att tala om ett jag”.¹⁹ Genom att skapa den andre så sker det en process som Ahmadi beskriver i *Ungdom, kulturmöten, identitet*, nämligen skapandet av en motidentitet.

Thorsson finner att ”stereotyper om invandrare har en tendens att bli motsatser till egenskaper eller förhållningssätt som den egna kulturen värderar högt.”²⁰ I *Rasism - en historisk översikt* av George M Fredrickson, menar Lars M Andersson i förordet att den ursprungliga rasismen som orienterade sig kring ras har ersatts med ”kulturrasism”, som skuldbelägger en folkgrupps kultur och religion på ett mer socialt accepterat sätt.²¹ Jag kommer att tala om de båda i min uppsats. Sernhede menar att ”den andre” även kan laddas med åtråvärda egenskaper lika mycket som de kan laddas med negativa egenskaper. Detta kallas även ”exotism”, som är en uttalad beundran för de exotiska och lockande inslagen i andra kulturer. En dröm om den ”ädle vilden” och den oskyldiga ”naturmänniskan” som lever kvar från sagor, myter och kolonial skönlitteratur.²² Oavsett vilka egenskaper andra folkgrupper tillskrivs anser jag att syftet i grunden är detsamma, att fjärma och skapa avstånd mellan människor och grupper. När jag talar om stereotyper kommer jag därför att betona att oavsett om en annan grupp beskrivs i ett sagoskimmer eller i negativa ordalag handlar det om rasism eftersom dessa antaganden består av föreställningen att vissa folkgrupper föds med vissa karaktärsdrag ”Exotismen likaväl som rasismen är barn av den västerländska överlägsenhetsdiskursen, båda tingliggör den andre”²³ menar Sernhede.

Åsikterna om detta går naturligtvis isär, och jag är medveten om att det i första hand är syftet med det man säger som avgör om det talade ordet är rasistiskt eller inte, och ibland kan man säga saker för att medvetandegöra snarare än att skada.

Sammantaget blir ”Den Andre” ett viktigt begrepp i min uppsats för att diskutera komplexiteten i litteraturens stereotyper och fördomar, tillsammans med termer som exotism och rasism.

Metod

Den metod jag kommer att använda mig av är en kvalitativ textanalys med utgångspunkt i en specifik diskurs, nämligen litteratur skriven av författare med olika kulturella bakgrunder som behandlar ämnet

ung, manlig mångkulturell identitet. Min målsättning är att se hur de manliga karaktärerna framställs i korrelation med de målsättningar presenterade i läroplanens riktlinjer och de stereotyper funna i annan facklitteratur.

Diskurser skapas av människors benägenhet att kategorisera grupper och fenomen för att kunna föra en diskussion om ”vi” och ”dem” eller ”det”. Detta blir inte minst relevant i en diskussion som fokuserar på att tydliggöra gränsdragningar mellan grupper. En diskurs innefattar även specifika begrepp som utmärker dessa skiljelinjer och beskriver fenomenet i sig. ”Analyser av sociala kategorier och åtföljande identiteter är ett sätt att tydliggöra tanken på diskursers sätt att staka ut gränser för det tänkbara.”²⁴ För att göra detta måste man först finna ett fenomen som på något sätt särskiljer sig, och det är avsikten i mitt följande avsnitt. Att medvetandegöra gränsdragningar och definiera hur litteraturen ifråga har mottagits och kategoriserats i litteraturvärlden. För att göra detta har jag närmare studerat recensioner av de aktuella böckerna men även tagit del av den mer övergripande diskussionen kring dem, framställd av media.

Debatt och mottagande - en del av diskursen

För att kunna gå in på djupet av stereotypiseringen av manliga karaktärer med invandrarbakgrund, krävs det att man även ser på vilket sätt litteraturen och författarna definieras i recensioner och av media. Eftersom de generaliseringar som görs av omvärlden avspeglas i de karakteriseringar som tenderar att stereotypiseras i min litteraturstudie.

När *Ett öga rött* av Jonas Hassen Khemiri kom ut 2003 tillsammans med en novell och en diktsamling av Alejandro Leiva Wenger och Johannes Anyurus beskrivs de i en artikel från *LO* som ”en våg från förorten” med rubriken ”Nu tar unga med invandrarbakgrund steget in i litteraturen”.²⁵ Ungdomsromanen *Svenhammets journaler* beskrivs med orden: ”I sin andra roman slänger Zulmir Becevic förorten rakt in i det svenska vardagsrummet”.²⁶ Mats Berggren anar i sin recension i *LO* ”en ny tendens inom ungdomslitteraturen, där flera etablerade författare kommit ut med förortsskildringar, i regel med invandrarungdomar i huvudrollen. Brottsligheten är närvarande i olika grad i dessa romaner.”²⁷

I *UNT:s* recension av *Shoo bre* kopplar Tomas Brylla även samman litteraturen med verkligheten och beskriver litteraturen som ett växande fenomen: ”I flera av Stockholms förorter har det uppstått en speciell kultur, där ungdomar lever med egna oskrivna lagar, egen etik och ett språk som inte kan förstås av några utomstående. Denna ungdomskultur dyker nu allt oftare upp i ungdomsromaner.”²⁸ Även karaktärernas handlingar i böckerna jämförs med verkliga tidsskeenden. I en artikel från *DN* beskrivs huvudkaraktären Halim i *Ett öga rött* som en ”arabisk krigare” som ”startar sin egen intifada på Söder i Stockholm”.²⁹ I *SvD* beskrivs Halims känslor av Merete Mazzarella som ”en nyckel till att förstå terrorism”.³⁰ Dessa beskrivningar kopplar samman böckerna med samhällets realiteter, och gör att skiljelinjen mellan fiktion och verklighet suddas ut. Hampus Jarnlo skriver i *Sydsvenskan* att ”I tider när opinionsundersökningar visar att Sverigedemokraterna snart sitter i vår riksdag är *Svenhammets journaler* mer relevant än någonsin”³¹ Kontexten expanderas till aktuella samhällsproblem och ses som en inblick och en lösning för att förstå förorten. Merete Mazzarella ställer frågan: ”Vad är förutsättningarna för att en Halim

skulle radikaliseras på allvar, gå med i något nätverk som predikar våldslösningar på orättvisorna, söka sig till en någon koranskola eller till och med till ett träningsläger i Afghanistan eller Pakistan?”³² Karaktären Halim blir en potentiell hotbild, och Jonas Hassen Khemiris bakgrund med en svensk mor och universitetsutbildning beskriver hon som ett slags antidot: ”Hans framtidsutsikter behöver man knappast oro sig för.”³³

Ett öga rött har även tagit emot flera pris och beskrivs i *DN* och *SvD* som en svensk motsvarighet till J D Salingers *Räddaren i nöden*. Maria Küchen skriver i sin recension av *Ett öga rött* i UNT att ”Det är minor classic-varning på den här utvecklingsromanen.”³⁴ Epitetet utvecklingsroman innebär att boken är skriven i jag-form med fokus på ungdomstiden. *Ett öga rött* beskrivs som att den ”balanserar snubblande nära ungdomsromanen, i och med det att den ofta blir övertydlig och didaktisk.”³⁵ Detta innebär att det läggs ett visst ansvar på att böcker skrivna för barn och ungdomar ska vara föredömliga. *Ett öga rött* har rönt stora framgångar och blivit mycket omdiskuterad vilket har gjort att andra böcker inom samma genre lätt hamnar i dess skugga. När *Svenhammets journaler* kom ut 2009 skrev Hampus Jarnlo,

När jag får *Svenhammets journaler* i mina händer tänker jag: Ännu en bok om hur det är att växa upp som en andra generationens invandrare i ett segregerat Sverige. Kultur och klasskrockar. Slapstickartade scener där Svenhammets föräldrar förvirrat konfronteras med vanliga svenska företeelser. En *Jalla Jalla* i bokform eller ett försök till en ny *Ett öga rött* helt enkelt.³⁶

Jarnlo erkänner sedan att han blev positivt överraskad av boken men det är just beskrivningen av hans första intryck som sätter tonen för läsningen. De fördomar böckerna söker motverka möts ändå av ett fördomsfullt öga, och jag anar en viss mättnad i ämnet trots att bara en enda bok blivit uppmärksammas.

Ragnar Strömberg kallar i sin artikel i *Aftonbladet* Jonas Hassen Khemiri för en förortsförfattare och kan inte särskilja boken från dess skapare, budskapet från verkligheten.

Jonas Hassen Khemiris debutroman *Ett öga rött* kommer att väcka anstöt i de flesta tänkbara ideologiska och litterära läger, också bland dem som annars skulle välkomna en talangfull ung förortsförfattare. Khemiri kommer att anklagas för sexism, fascistisk våldsdyrkan och antisemitism, för *Ett öga rött* kännetecknas inte av subtila distinktioner mellan författaren och det skrivna, en strindbergsk bok som söker sanningen i striden, skönheten i hatet.³⁷

Strömberg menar vidare att eftersom Khemiri skriver in sig själv i boken som huvudkaraktärens granne så betyder det att han ställer sig bakom de upplåsta och trevande ideal som tillhör karaktären.³⁸ Här uppstår det en svårighet i att skilja på det som författaren vill säga och det karaktären vill säga. Khemiri själv säger i en intervju:

Det är ju just bilden av "invandraren", och hur en invandrare ska skriva som min bok vänder sig emot. Det gäller inte minst berättarjaget Halim och hans språk. Kan man

verkligen lita på berättarrösten? Hur autentisk är han? Hur äkta är hans språk? Det är autenticitetstemat som är centralt.³⁹

Strömberg menar att *Ett öga rött* är ”en utvecklingsroman som besvärjer uppbrottet och utbrytningen, men heroiserar att stanna kvar bland de sina.”⁴⁰ Ordvalet ”de sina” fokuserar på Khemiris och karaktärens utländska bakgrund. Författaren Khemiri blir något främmande, något icke-svenskt, baserat på karaktärens val i boken.

I sin recension från *SvD* av *Svenhammets journaler* problematiserar Lena Kåreland också sättet karaktärerna i boken beskrivs. ”Kanske bokens skildring av patriarkala familjer, fäder som misshandlar och kriminella invandrarkillar rentav bidrar till att förstärka invandrarfientliga attityder.”⁴¹ Här sätts ett ansvar på författaren att ge en nyskapande bild av verkligheten bortom majoritetens generaliseringar, vilket insinuerar att böckerna har ett visst inflytande och ett moraliskt ansvar att upprätthålla.

Även språket är en avgörande i synen på böckerna och har kommenterats i alla böckerna som jag har valt. Khemiris språk har kallats kreativt och fantasirikt och Sara Ullberg skriver i *SvD* att Khemiri ”uppfinner en egen variant av svenska.”⁴² Dialogen i *Shoo bre* kallas för ”välskriven och rolig... pepprad med slang från den mångkulturella förorten”⁴³, språket kallas även för ”genuin förortslang”⁴⁴ i Mats Berggrens artikel. Johan Werkmäster menar att *Svenhammets journaler* har en drastisk humor och en träffsäker dialog⁴⁵, och i nomineringen till Augustpriset för barn och ungdomslitteratur 2009 blev motiveringen ”förortsskildring när den är som bäst”⁴⁶ i *DN*.

Börjesson & Palmblad menar att ”genom att namnge ting, grupperingar eller händelser har sammanhang skapats - verklighet har producerats.”⁴⁷ samt att ”Språket gör någonting med världen; det frammanar eller konstituerar vår verklighet.”⁴⁸ Den diskurs jag har försökt rama in har olika benämningar såsom ”förortsroman”, ”förortsskildring”, ”förortsförfattare”, ”invandrarförfattare” eller ungdomslitteratur skriven av ”författare med invandrarbakgrund”. Eva Bäckstedt problematiserar dessa termer i sin artikel i *SvD*:

Alla har de höjts till skyarna av en entusiastisk kritikerkår, och alla kallas de, tveklöst och hjärtligt, invandrarförfattare. Men det är något skumt med dessa invandrare. [...] Både Jonas Hassen Khemiri och Johannes Anyuru är födda i Sverige av svenska mödrar, och lever därmed inte ens upp till Statistiska Centralbyråns officiella definition av begreppet ”utländsk bakgrund”. Deras språk brukar framhållas. [...] De använder, på ett högst medvetet sätt, ett litterärt språk som avviker en del från standardsvenskan - men det gör även författare som Sara Lidman och Torgny Lindgren, utan att för den skull klassificeras på något särskilt sätt.⁴⁹

Sammanfattningsvis så har det fenomen jag försöker beskriva flera olika namn som inte nödvändigtvis är korrekta men som ändå frekvent används. Själva skönlitteraturen målas upp som ett fenomen som kommer någon annanstans ifrån, som något beskrivet av ”de andra” i ett perspektiv sett utifrån förorten in i det trygga svenska samhället.

Det finns även en underliggande kritik gentemot karaktärerna och miljöerna som författarna målar upp, som spär på de redan fördomsfulla bilderna som finns i samhället, och det väcks obehagskänslor hos

recensenterna när litteraturen tar upp svåra frågor som fundamentalism och dysfunktionella familjekonstellationer.

Det saknas också en klar distinktion mellan litteratur och verklighet. Författarnas skilda bakgrunder dras in i diskussionen och många recensenter kopplar böckerna till aktuella samhällsproblem. Diskursanalys bygger på att ”den sociala tillvaron, politiken, inte är fixerad, ingenting kan tas för givet och människans sammanhang är ständigt i färd med att produceras och konstrueras.”⁵⁰ Sättet att se på de här böckerna färgas av den aktuella samhällssituationen, och synen förändras i och med att de yttre omständigheterna och politiken förändras.

Jag vill även poängtera att författaren Douglas Foley inte blir benämnd som en författare med invandrabakgrund trots att han är född i Wales, flyttat runt avsevärt och bosatte sig i Sverige först som vuxen. Han får benämningen en ”brittisk-svensk” författare. Min slutsats blir därmed att ”invandrarförfattare” främst blir ett epitet som används på människor med ursprung icke-västerländska länder.

Sammanfattning av skönlitteraturen

Ett öga rött

Romanen är skriven i jag-form och förmedlas till läsaren genom 15-åriga Halims skrivboksanteckningar. Halims och hans pappa Otman sörjer Halims mammas bortgång, och de flyttar från Skärholmen till Södermalm för att börja om på nytt. Halim tampas med en ny miljö och annorlunda förutsättningar och söker tröst och stöd hos en äldre kvinna, Dalanda, som fungerar som hans moderssubstitut och mentor. Hon ger honom en skrivbok och uppmanar honom att söka efter tecken på ”integrationsplanen” som enligt henne är svenskarnas sätt att försöka ”svennefiera” alla invandrare. Erbjuden lösryckta arabiska livsmotorn börjar Halim fundera på vad svenskhet innebär och börjar agera ut i skolan varje gång han känner sig kränkt och orättvist behandlad. Romanen handlar till stor del om hans relation till sin far, som han fruktar är på väg att glömma sitt ”ursprung”. Boken kulminerar i att han i ett missriktat försök att hjälpa sin vän få ett skådespelarjobb planerar att hota Mikael Persbrandt till livet med en pistol. Mordförsöket misslyckas och Halim återförenas med sin pappa i slutet av boken. Hans pappa förklarar för honom att Dalandas predikningar var missvisande och felaktiga och istället sätter han sig ner med sonen och börjar lära honom att läsa arabiska i Koranen.

Svenhammeds journaler

Även *Svenhammeds journaler* är skriven som en dagbok, och är sålunda i jag-form. Svenhammed är född och uppvuxen i Sverige på fel sida av motorvägen och hans namn är ett försök från hans pappas sida att integrera namnet Muhammed med Sven. I faderns iver att försvenska Svenhammed får han inte lära sig sitt modersmål utan får endast lära sig att tala svenska. Svenhammed känner sig alierad och malplacerad både i sin familj och i det svenska samhället. Han är emot allt och alla och allra mest sig själv. Han har två

vänner som han känt sen han var liten som också lever i samma utanförskap, Chino och Miell, även kallad Mjäll. Boken fokuserar på Svenhammeds självhat och våldsamma utbrott när han känner sig förminskad och åsidosatt. Han blir misshandlad hemma och försöker bilda sig en identitet utanför familjen genom att sälja smuggelsprit till klasskamraternas fester och hjälpa sin kusin Bajram med småbrott. ”Svenskarna” ses på med blandat hat och avund, och Svenhammed idealiserar den svenska flickan Emilia Roos som han gör allt för att imponera på. Handlingen blir mot slutet alltmer dramatisk och Svenhammed börjar förfölja Emilia för att ”skydda” henne mot potentiella våldtäktsmän. Slutligen friar han till henne i skogen och den uppskrämda Emilia drar sig undan. Boken slutar med att Svenhammed står vid en bro och överväger att ta sitt eget liv, men när hans vänner dyker upp så känner han förtröstan och följer med dem istället.

Shoo bre

Romanen centreras kring två manliga huvudkaraktärer och till viss del även deras vänner, och berättelsen är skriven i tredje person. Den ene pojken Oscar är chilensare vars föräldrar kom till Sverige som politiska flyktingar. Han är duktig i skolan och ansvarig för skoltidningen och elevrådet. Han blir medlare när elevmajoriteten känner sig åsidosatt av skolledningen, som avskedat deras svensklärare för en lärare med ämnesbehörighet. Oscar inleder ett kort förhållande med den nya svenskläraren och när hon slutar göra närmanden blir han alltmer besatt av att få bekräftelse och börjar hota och förfölja henne.

Den andra huvudkaraktären Elias är syrian och brottas med att försöka ändra sitt halvkriminella liv till det bättre, dels för att han har höga ambitioner och dels för att flickan han är kär i, Zeynep, inte vill förknippas med en bråkstake. Zeynep är kurd och muslim vilket innebär att de religiösa skillnaderna mellan de båda gör att deras förhållande måste hållas hemligt. En dag ser en tjej Elias tidigare utnyttjat dem tillsammans och filmar dem med sin mobil. Flickan Elias älskar blir slagen av sin familj och hemskickad till sitt hemland och Elias söker hämnd på flickan som avslöjat dem genom att hota henne.

Samtidigt stegras situationen för Oscar genom att de privata bilder som han tagit på sin svensklärare läcker ut på nätet. Oscar känner sig övergiven och förtvivlad och står i slutet av berättelsen på en klippa och funderar på att ta sitt eget liv. Han ångrar sig när en tjejkompis kommer och tröstar honom. Elias hamnar i koma efter att ha varit med om en bilolycka i en stulen bil. Hans bror, som körde bilen, dör men Elias vaknar i slutet upp ur koman.

Kultur och utseende - den splittrade identiteten

I min första frågeställning kommer jag att börja med att reda ut på vilket sätt karaktärerna beskriver sig själva utseendemässigt, med beskrivningen av invandrarungdomars dubbla identitet av Thorsson i åtanke. Individerna har två uppfattningar om sig själv, sin egen och omgivningens som påverkar den egna uppfattningen.

Sernhede menar i *Ungdomskulturen och de andra* att senmoderniteten har utvecklat vår förmåga till självreferenser, och en ökad reflexivitet som gör oss extra känsliga i sättet vi förhåller oss till oss själva och

andra.⁵¹ Detta anser Sernhede resulterar i att vi oftare skaffar kunskap om oss själva genom ett ”andrahands-vetande”, vilket gör att vi alltid upplever saker genom någon annans färgade lins, ”tar bort direktheten i våra upplevelser”.⁵² Jag tycker mig finna denna hypermedvetenhet i både *Ett öga rött* och *Svenhammets journaler*, särskilt när det gäller karaktärernas egna identiteter och deras familjs ursprungliga nationalitet.

I *Svenhammets journaler* inleder Svenhammed berättelsen med att tydligt klarlägga att han inte är svensk::

1. Jag är född i Sverige men jag är inte svensk. 2. Jag kan svenska bättre än svenskarna, men jag är inte svensk. 3. Svenska är faktiskt det enda språk jag kan, men jag är ändå inte svensk. [...] 8. Jag skulle förmodligen aldrig vilja bli svensk.”⁵³

Här sker en klar distinktion mellan ”vi och dem”, varav svenskar är ett folk han inte tillhör medan hans egen identitet är något oklart icke-svenskt. Anledningen varför klargörs i punkt 4-6:

4. Jag har ett ögonbryn istället för två och fett håriga armar, pizzabagararmar - och det är inte svenskt. 5. Jag är hundrasjuttioåtta lång, min skalle är svart och jag är jävligt smart [...] 6. Jag har fett sabbat namn - fuck you om du skrattar⁵⁴

Thorsson menar i *Barnbokens invandrare* att ”färgade får sin identitet via en detaljerad beskrivning av yttre, etniska drag: vita tänder, svart och krulligt hår, svart hud, muskulösa armar etc.”⁵⁵ Det finns tydliga liknelser med texten i fråga, Svenhammed får sin självuppfattning med hjälp av utseendet och han anser att det är utseendet som hjälper andra att bilda en uppfattning om honom, inte hans intellektuella färdigheter eller den svenska födelseorten. Utseendet är det som ger Svenhammed hans identitet vare sig han vill det eller inte. När han beskriver sin familjs yttre sker det i explicita beskrivningar och negativa termer:

Morsans näsa är lika stor och krokig som farsans, och när dom käftar och jag tittar på i profil kan jag för ett ögonblick komma att tro att jag framför mig ser ett par tvillingörnar som vilken sekund som helst ska flyga ihop och börja näbbfajtas [...] och då upptäckte jag, när jag synade håret under hennes tunna strumpbyxor, att dom till och med hade likadana ben [...] och med magen tom drömde jag mardrömmar om morsans håriga ben som varje natt förföljde mig och sparkade på mig.⁵⁶

Svenhammed skäms för sin familj, och över faktumet att hans föräldrar är kusiner. Skammen färgar hans beskrivning av dem, och han menar att sin mors håriga ben ger honom mardrömmar, vilket man kan tolka som att han känner att han inte kan undkomma de etniska drag han delar med sin familj. De ”förföljer” honom. Det blir extra tydligt beskrivet i hans fars förhoppningar att barnet skulle bli deras inkörsport till Sverige och svenskheten.

Men han blev nog snabbt besviken. För skillnaderna var uppenbara och fullt synliga redan där på BB där jag låg i min krubba jämte andra barn som blivit födda samma natt. För när jag skrek skrek jag högre än dem, mitt huvud var större, mitt ögonbryn onormalt buskigt, jag hade fett med hår på huvudet, hår på bröstet och lite hår ovanför den lilla kuken.⁵⁷

Här blir beskrivningen av det icke-svenska barnet något exotiserat, beskrivningarna blir överdrivna på gränsen till satir. Svenhammed mäter upp alla de sätt han är de svenska barnens motsats snarare än deras like: ”Va fan hade han väntat sig, att jag skulle vara blond och söt?”⁵⁸ Han normaliserar blond som söt medan hans utseende framhävs genom att betona hans storlek, styrka och buskiga hår. Thorsson menar i *Barnbokens invandrare* att ”Inte någonstans besitter svenskar eller svenska barn motsvarande fysiska färdigheter som de mörkhyade invandrabarnen [...] hans utmärkande egenskaper är hans styrka och hans kroppsstorlek”⁵⁹

Svenhammed förlöjligar sina attribut genom att göra dem överdrivna och komiska. I *Den dubbla Identiteten* noterar Wendelius att i *Populärmusik från Vittula* är ”tonen alldeles ny. Man möter här en självironisk och till och med självförlöjligande tendens.”⁶⁰ Jag finner att samma sak sker i *Svenhammeds journaler*, Svenhammed finner en styrka i att tillägna sig omvärldens synsätt att se på sig själv och sin familj. ”Han skrattade vid middagen och bröt en bit bröd med sina skitiga grönsakerförsäljarhänder. Han doppade den i nån sörja ur den gemensamma tallriken vi alla åt ur. Jag fattade inte varför vi inte kunde ha varsin tallrik som normalt folk. Jag kände mig som nåt djur på savannen som betade gräs med sina kollegor.”⁶¹

Svenhammeds syn på normalitet här blir det svenska, och genom sin djurliknelse avhumaniserar han sin familj och sin kultur. Wendelius uttrycker det som ”den etniskt förtryckta människans benägenhet att tillägna sig förtryckarens synsätt”⁶² Svenhammed uppfattar omvärldens syn på sin familj som underlägsen och vill därför inte identifiera sig med dem.

I *Ett öga rött* sker raka motsatsen, Halim identifierar sig helt med sin arabiska kultur och ser ner på allt svenskt eller ”svennefierat”. ”Aldrig jag kommer äta sur strömming med sillnubbe på Skansen eller dansa smågrodor i träskor runt töntigaste midsommarstång.”⁶³ Halim finner en styrka i att nedvärdera en kultur han inte vill identifiera sig med, och liksom Svenhammed vill han kategorisera in alla svenskar och ”blattar” i olika termer.

Nummer ett är den vanliga blatten: knasaren, snikaren, snattaren, ligisten. [...] Blattesort nummer två är duktighetskillen som pluggar prov och använder finord och aldrig plankar tunnelbanan eller taggish. [...] det finns också en tredje blattesort som står helt fri och är den som svennarna hatar mest: revolutionsblatten, tankesultanen.⁶⁴

Halim vägrar se sig som svensk men vill inte heller bli benämnd som en vanlig ”blatte” och försöker ge sig själv en upphöjd status genom att betona sitt ”renblodiga” arabiska ursprung, ”dom tror dom får mesig halvarab med flygrisyra fast egentligen dom får äkta arabisk fullblod!”⁶⁵, ”hon har sagt vi araber är inte som andra blattar utan mera civiliserade och när hon säger nästan varje gång det går som kallaste kår i ryggen”⁶⁶. Medan Halim upphöjer sitt ursprung och sin kultur distanserar sig Svenhammed från sin familj

och den ”sämre” nationaliteten. Han klumpar ihop dem i en massa och ställer sig utanför: ”Kusiner hit och kusiner dit [...] Som alla ser likadana ut där alla bara har ett ögonbryn, som jag. Och där alla heter likadant och där alla egentligen är en och samma person [...] Jag brukade invänta rätt ögonblick och sen bara smita ut.”⁶⁷ Genom att säga att hans invandrade släktingar i grunden är en och samma person gör Svenhammed en generalisering där han väljer att avfärda sin släkt som en homogen folkgrupp utan några individuella drag.

Även i *Shoo bre* sker det en nedvärdering både av den egna nationaliteten och av andras. Elias med ursprung i Syrien säger ”Det är bara turkar och misslyckade syrianer som jobbar som pizzabagare [...] Nej, Elias ville jobba med något annat [...] det skulle helst vara med något som gav status, respekt”⁶⁸ Elias tar avstånd inte nödvändigtvis till syrianer, men till invandrare som kategoriseras som arbetarklass. När hans vänner säger; ”en gång svartskalle alltid svartskalle”⁶⁹ anser Elias att ”om man har status och pengar kan man vara en del av svennesamhället.”⁷⁰ I *Shoo bre* talas det lite om karaktärernas ursprungliga kultur, Elias identifierar sig inte alls med sina rötter utan ser vägen till framgång genom pengar; med pengar kan han bli svensk, och för att nå framgång måste han bli svensk.

Fastän Halim vill identifiera sig med sin hemkultur har han en dålig uppfattning om dess uttryck och skapar därför en egen, vilsen version. Den gemensamma nämnaren för Halim, Elias och Svenhammed är att de försöker hitta en identitet som inte går att hitta i redan givna termer. Nader Ahmadi skriver i *Ungdom, kulturmöten, identitet* att:

Man kan kalla dessa ungdomar för ”varken-eller-människor”, det vill säga de identifierar sig varken med den svenska eller med den ”hemländska” kulturen. [...] De är varken härifrån eller därifrån. De har lämnat någonstans men inte anlänt någonstans. De befinner sig i ett kulturellt och nationellt ingenmansland”⁷¹

skriver Nader Ahmadi i *Ungdom, kulturmöten, identitet*.

I *Svenhammeds journaler* säger Svenhammed att ”Det kändes som jag var nånting mittemellan, eller nånting nytt, som att jag tillhörde en helt ny människoart som Sverige ännu inte lärt sig att hantera”⁷² Vilsheten är påtaglig, och övergår sedan i sorgsenhet och i indignation. ”Som Sverige varken ville se eller höra, utan organiskt stötte bort, som ett virus, man inte brydde sig om, utan lät växa som ogräs. Tills ogräset växt sig tillräckligt högt och måste klippas”⁷³ Utanförskapet är påtagligt och bidrar till den negativa självbild Svenhammed har av sig själv och sin kultur.

Sammanfattningsvis kretsar de manliga karaktärernas värderingar kring pengar, utseende och ursprung. Den egna kulturen ses i två av böckerna som ett handikapp för att nå framgång och status, emedan Halim i *Ett öga rött* ser sitt arabiska ursprung som en klar fördel. Negativa termer och rasistiska uttryck används genomgående för att beskriva karaktärerna själva och andra, till skillnad från i *Ett öga rött* där dessa ges en positiv värdeladdning av karaktären själv. Thorsson menar att anpassningen till det svenska samhället kräver att ”invandraren i någon utsträckning överbryggas skillnaderna mellan andra människors ”definition” av honom och den egna uppfattningen.”⁷⁴ Det jag sökt efter är om detta sker här, eller om typsituationer har konstruerats för att framställa karaktärerna som maktlösa för omständigheterna. Det jag finner är en viss maktlöshet, Svenhammed känner att hans utseende är ett handikapp som håller honom tillbaka och tror inte på att hans situation kommer att bli bättre. Elias ser sig inte som svensk, och

stereotypifieras på så sätt att han blir kriminell för att återta den kontroll han inte anser sig ha, en väg som även Halim och Svenhammed provar på.

Motidentitet och potentiering – den andre och svensken

”För unga som i vårt land upplever främlingskap inför, eller som inte känner sig accepterade av, samhället [...] kan känslorna av mindervärde och utanförskap framkalla behov av motidentitet, ”hämd” och respekt”⁷⁵ anser Ahmadi i *Ungdom, kulturmöten, identitet*.

I *Orientalism* menar Edward Said att ”Därtill har Orienten bidragit till definitionen av Europa (eller Västerlandet) genom att vara dess motbild, motidé, motsatta personlighet och en motsatt erfarenhet.”⁷⁶

De manliga huvudpersonerna i *Ett öga rätt, Svenhammeds journaler* och till viss del *Shoo bre* skapar alla en anti-identitet som går emot de vanliga konventionerna, och denna motidentitet upplevs inte alltid som frivillig. Svenhammed målar upp det som ett resultat mellan två opponerande parter: ”Jag var deras motsats, de gjorde sig själva till min motsats, vi var inga medmänniskor, vi var motmänniskor.”⁷⁷ Svenhammed och Halim försöker febrilt att upphöja den motidentitet de besitter genom att tillskriva sig själva smickrande karaktärsdrag och titlar. Halim talar ibland om sig själv i tredje person, vilket Jonas Thente i DN menar är ett sätt ”att göra sig själv till superhjälte och förebild”⁷⁸, samt kallar sig själv bland annat för ”revolutionsblatte”. Svenhammed kallar sig vid ett tillfälle ”Svenhammed den store” i kapitlet där han beskriver sin olagliga verksamhet. I *Shoo bre* uttrycker Elias att ” Han ville skryta med att han var kungen i förorten. [...] Han skulle hämnas.”⁷⁹

De tre karaktärernas orsaker till att skapa en motidentitet existerar av olika anledningar, men de tar sig uttryck på liknande sätt. Dag Hedman menar i *Populärlitteratur* att pojkar ”har en tendens att dyrka ideal och idoler - som en följd av den starka narcissism som växer fram under puberteten. [...] En annan följd av narcissismen är allmaktsfantasier av olika slag.”⁸⁰ Svenhammed och Halim påvisar tendenser till stark självcentrering upprepade gånger i böckerna, och försöker att understryka den bild de har av sig själva. ”Jag var någon. Jag hade respekt. Till och med svennarna la sig för mina fötter [...] Det var väl lite som att känna sig som en kung”⁸¹ menar Svenhammed när han startar sin olagliga verksamhet. Halim använder sin upphöjda identitet som en slags skyddande sköld när han blir inblandad i en konflikt: ”Han ville att jag skulle visa att jag var en av mängden. Istället jag bara log som tusen år gammal farao på guldtron som fåktas av palmblad och har egna harengussar och bor i finaste pyramiden.”⁸² Halim stärker även sin identitet genom fysiska attribut genom att gå klädd i en turbanfez, ”Med fezen jag gav mera mäktig bild än någonsin.”⁸³

Sernhede talar om potentiering i *Ungdomskulturen och de andra*, ”att på olika sätt ladda upp sig själv och skapa ”spänning” genom att t ex estetisera sin tillvaro och sig själv”⁸⁴. Halim skapar sig själv en arabisk sagobild och estetiserar på så sätt sin tillvaro, och medverkar till att exotisera sin egen kultur, en motbild till svenskarna och det ”svenskhet” innebär. Thorsson nämnde tidigare att det är möjligt att projicera negativa egenskaper på en minoritetsgrupp, vilket gör att det även är möjligt att överföra åtråvärda egenskaper. ”De andra’ är i olika avseenden annorlunda och representerar därigenom en skillnad som gör

att de kan laddas med fantasier.”⁸⁵ menar Sernhede och anser att benägenheten att estetisera ”de andra” är ett vanligt fenomen i ungdomskulturer, och att det finns en risk i att subgrupper i samhället får en attraktionskraft med hjälp av ”en smärtans och motståndets estetik.”⁸⁶

Detta blir tydligt *Svenhammets journaler* när Mjälls svenska mamma Bitte jämför sin situation med Svenhammets och Chinos. ”Det är okej ska ni veta,” sa hon och lutade sig fram mot oss, ’det finns många svenskar som också lever som utlänningar, som lever som såna, som på sätt och vis också är svartskallar i det här jävla landet.’ [...] ’Haha, visst, jag är lika mycket svartskalle som du’ sa hon och la sin hand på mitt knä.”⁸⁷ Bitte jämför här utanförskap med att vara utländsk, och menar att genom att dela identitet med den andre, delar hon identitet med en kraftfull motståndsgrupp.

I *Shoo bre* sker ett liknande fenomen när Oscar skriver en skolspalt om en typisk manlig invandrarkarikatyr som bryter på förortsslang. ”Aydi var utan fast jobb, misslyckades katastrofalt med tjejer, och hans enda riktiga vän var kamphunden Elvis”⁸⁸ är Oscars beskrivning av honom. Aydis språk är grammatiskt inkorrekt och fullt av rasistiska schabloner som används i underhållningssyfte.

Inatt jag hade en chok eklig mardröm. Jag skulle gifta mej med grannens äldsta dotter för det var enda sättet att ha sex med henne för hon komma från nåt mellanösternland o när vi kom till vår nya lägenhet blev jag pissnödig o så jag gick till badrummet o hela kabinettet var fullt med rakblad o jag blev skitglad för dom e dyra o skitjobbiga att sno. Men sen när vi gick till sovrummet burjade hon klä av sig fast jag inte fick titta för hennes kropp hade chokmycket hårväxt på sig [...] o just när jag tror att jag ska kräkas vaknar jag upp o upptäcker att Elvis ligger bredvid mig o min feja är tryckt mot hans.⁸⁹

Genom spalten potentierar Oscar sin egen personlighet på ett riskfritt sätt genom att använda sig av alla tänkbara fördomar utan att behöva försvara dem, *Aydi* blir en karikatyr man kan skratta åt, en socialt accepterad stereotyp som spår på fördomar för att underhålla. ”Spalten var mycket omtyckt eftersom den var rolig.”⁹⁰ menar Oscar som drar fördelar av spalten på så sätt att den hjälper honom att ta kontakt med sin lärare på ett mer personligt plan.

I *Ett öga rött* ser Halim ner på sin unga språklärare Alex som försöker föra in modern hip hop-kultur i sin undervisning, och som introducerar en svensk rappare som heter Magda. Halim anser att Alex är ”galet falsk”⁹¹ och tycker att han har tagit ”andras kamp bara för att hitta en.”⁹² Sernhede menar att: ”Modern ungdomskultur har i sitt utprövande av identitet aktualiserat den andres attraktionskraft”⁹³, vilket innebär att utanförskap och subkulturer har fått en ökad attraktionskraft ”när modern västerländsk ungdom söker efter ett uttryck att symbolisera sitt eget smärtfyllda möte med industrisamhällets livsvillkor.”⁹⁴ Det är precis det Halim anser att Alex har gjort, samtidigt som han själv är omedveten om hur lite han själv har kontakt med den kultur han försöker identifiera sig med.

Halim vill gärna se sig själv som bättre, som ”äkta” i en oäkta värld: ”Jag skriver ärlig och om du hellre vill läsa falskhet du kan läsa annan text av tontsvennefilosof”⁹⁵ I *Globaliseringens kultur* menar Eriksson att: ”Den andre får representera den naturliga människan”, ett ”genuint” vara som ställs i kontrast mot den västerländska människans förkrympta känslö- och sexualliv.”⁹⁶ Det är på detta sätt som Halim önskar identifiera sig själv, och lider av föreställningen att andra är avundsjuka på honom och hans ”äkthet” och ”ursprung”. Alex och Bitte blir en ny sorts svenskar, svenskar som identifierar sig med en kultur som skapats i utanförskapet och alla de illusioner och stereotyper som finns däri, samtidigt som de hjälper till

att upprätthålla bilden Halim och Svenhammed skapat åt sig själva genom att påstå att de också står ”utanför”.

Här sker karaktärernas stereotypifiering genom att de blir exotiserade av sin omgivning, samt exotiserar de sig själva genom att beskriva sig själva som ”mäktiga” och ”kungar” som står över den vanliga mängden och över ”svenskar”. Genom en kraftfull och mystifierad framtoning faller karaktärerna in i en stereotypifierad konstruktion i situationer där de annars känner sig maktlösa. Denna framställning sker oftast i skolan där karaktärerna känner mest behov av att hävda sig. Thorsson menar att skolan oftast beskrivs i litteraturen som en konfliktfylld tillvaro där mobbning, språkliga missförstånd och en dyster framtidsutsikt grundlägger en stark pessimism.⁹⁷

Problemet med detta är att exotiseringen så starkt bygger på att karaktärerna ser sig själva i ett akademiskt underläge och måste hävda sig själva på andra sätt, ofta olagliga. Även Oscars påhittade invandrarkarikatur bygger på den karaktäriseringen, vilket gör det tydligt att vissa invandrarkulturer är mer populära att stereotypisera än andra. Oscar väljer även en karaktär med bakgrund i Mellanöstern istället för att driva med sitt eget chilenska ursprung.

Ontologisering och fundamentalism – konflikthantering

I *Orientalism* menar Said att västerlänningar separeras från orientaler genom sina egenskaper: ”På ena sidan finns västerlänningarna och på den andra araberna-orientalerna. De förra är (utan inbördes rangordning) rationella, fredliga, vidsynta, logiska, kapabla att hålla sig till verkliga värden, de saknar naturlig misstänksamhet. De senare har inga av dessa egenskaper.”⁹⁸

Den uppblåsta självbilden de manliga huvudkaraktärerna innehar i böckerna besitter många av de egenskaper som skulle kunna ses som motsatser till de ovan beskrivna ”västerländska dragen”. Halim jämför ett svenskt ordspråk med ett arabiskt för att understryka skillnader mellan svenskar och araber. ”Sverige har ordspråk som ”Snacka är värd silver och vara tyst är värd guld”. Hos oss araber man säger istället: ”En man utan mod är ingen man.” Halim spelar därmed vidare på en stereotypisk uppfattning om orientaler som krigiska och hetlevrade till skillnad från föreställningen om fredliga och eftertänksamma svenskar.

Halim, Elias och Svenhammed delar våldsamma drag som både uppfyller stereotypen om kriminella invandrarungdomar och den aggressiva orientalen. Svenhammed menar att i nian ”fanns det ingen som inte visste hur grym jag var på att slåss.” I *Ett öga rött* har Halim upprepade fantasier om hur han skjuter ihjäl folk som han tror ser snett på honom: ”Han skulle inte dö men han skulle blöda och ångra och sen aldrig mer jiddra med fel blatte.”⁹⁹

I samband med potentiering talar Sernhede också om *ontologisering*, ett sätt att motverka meningsförlust och tomhet med ”sökandet efter fundamentalistiska sanningar.” Halim är ute efter rättvisa, och får för sig att en högre makt, ”rödnäsan”, arbetar för att styra honom i rätt riktning. Han beskriver det också som att guden talar till honom ”Lugn, lugn, jag kommer göra shunnen ensam till dig och sen du kan börja styra öde” säger rösten vid ett tillfälle. Halim är ensam i sin ”kamp” för att avslöja integrationsplanen, och varje

gång han känner sig trakasserad eller åsidosatt så ”hämnas” han genom att klottra arabiska tecken och stjärnor runtom i skolan. Han menar att också att: ”utan rötter man har ingen riktig kamp”¹⁰⁰, och ser ner på dem som han anser sakna ursprung. ”Dessutom det är humor att lilla övervakningskinesen med så lite rötter att han tror att han är neger ska förhöra mig, tanksultanen på historia.”¹⁰¹ säger han om sin lärare Alex. Genom att utesluta sig själv från omvärlden sätter Halim sig själv på piedestal: ”Kanske är jag den enda i världen som inte spelar falsk.”¹⁰² Genom att söka efter en fundamentalistisk sanning känner sig Halim mindre ensam och kan fortsätta leva med illusionen att han tjänar ett högre syfte.

I *Ungdom, kulturmöten och identitet* menar Ahmadi att ”När de storslagna bilderna av den egna grandiositeten inte speglas av omvärlden, utsätts individen för en kränkning som förpassar honom till en tom och primitiv värld av arkaiska scener, som präglas av paranoid utplåningsångest.” Både Halim och Svenhammed får närmast ångestattacker när de inser att de inte är de superstjärnor de hoppades på, och flyr in i en surrealistisk förtvivlan.

Jag försökte tänka allt som fanns runtomkring var soft och länge jag tittade på duvorna som flög för det var skönt att titta upp. Och visst jag kände vissa tittade snett men ändå jag inte kunde sluta tänka stickor i blodet och lungorna var som krympta och tänderna satt snett och skavde mot varandra och kroppen kunde inte riktigt sitta still och det sved och brände fast pannan frös.¹⁰³

Halim får återkommande ”svaga ögonblick” där ångesten blir psykosomatisk och gör honom fysiskt sjuk. Detta sker alltid när han känner sig kränkt eller missförstådd och inte vet hur han ska hantera situationen. I *Svenhammeds journaler* reagerar Svenhammed på så sätt att han flyr in i fabricerade framtidsscenarioer när där bara han, Chino och Mjäll existerar:

Jag fantiserade om att det hade hänt en katastrof, att jorden hade krockat med en gigantisk meteor och att alla människor hade dött. [...] Tanken om hela världens plötsliga död fyllde mig med hopp. Jag skulle aldrig mer behöva känna så här, eftersom där inte skulle finnas nån som skulle kunna såra mig. Bara Mjäll, Chino och jag. Och djuren, de underbara djuren som inte kunde tala.¹⁰⁴

Världsbilden är ödesdiger, Svenhammed resonerar genom att radera mänskligheten för att göra sin existens enklare och mer lätthanterlig. ”Med alla människor borta kändes det inte lika ensamt längre.”¹⁰⁵ Svenhammed väljer en världsfrånvärd utopi framför verkligheten, och ger en simpel lösning på den ångest han inte klarar av att hantera. Svenhammed pendlar snabbt mellan sina känslor, och lika ofta som hans ledsamhet och utanförskap beskrivs så tar även hans vrede stor plats. Thorsson menar att i barn- och ungdomslitteratur så kännetecknas sydeuropeiska invandrare med karakteristika som känslsamhet och temperamentsfullhet.¹⁰⁶ Det blir påtagligt i *Svenhammeds journaler* där Svenhammeds humör vid ett tillfälle i texten jämförs med en detonerad bomb: ”Allting kändes så jävla fel. Jag ville explodera och jämna hela Kungsskolan med marken.”¹⁰⁷

Svenhammeds lillebror Muhammed fungerar i boken som ett typexempel på en utsatt individ som blir involverad i en fundamentalistisk rörelse, en organisation som anser att västvärlden försöker korrumpiera islam med "materialism och individualism". Svenhammed tar avstånd från rörelsen genom att kasta skivan med de predikningar hans bror lyssnat på ut genom fönstret. I ett senare kapitel när Svenhammed plåstrar om Muhammed efter att han har fått stryk av deras pappa visar Muhammed ännu fler tendenser på ett fanatiskt tänkande sammantvinnat med tonårsförtvivlan: "Svenhammed", sa han snyftande med huvet i tilt, "det schpelar ingen roll... en dag kommer inte längre nånting schpela nån wroll...schnart kommer ändå allting vara över..."¹⁰⁸

Muhammeds sidohistoria lämnas där och konflikten förblir ouppklarad. Muhammed får representera den väg Svenhammed kunde ha tagit, och den väg Halim är snubblande nära att ta. Det väsentliga här är hur författarna tar upp aktuella fördomar och ger den stereotypiska bilden av muslimer en bakgrund och ett känsloliv. Problemet ligger i att tillsammans med de snabba humörskiftningarna som utmärker de manliga huvudkaraktärerna, och deras benägenhet till våld, så blir det ändå svårt att komma ihåg hur komplex bilden egentligen är.

Makt och maktlöshet – den bräckliga självbilden

Som jag nämnt tidigare talar Ylva Brune om hur invandraren ofta ses på ur två dominerande perspektiv; som offer eller en potentiell hotbild.¹⁰⁹ Detta blir ännu mer tydligt i hur huvudkaraktärerna beskrivs i sin relation till kvinnor. Flickorna som pojkarna är kära i beskrivs som ouppnåeliga, vackra och unika så länge de är otillgängliga. "Marit är som den färggladaste regnbågsfisken i förorenat hav eller som finaste blomman som växer på äckligaste sophög."¹¹⁰ menar Halim i *Ett öga rött*. I *Shoo bre* beskriver Elias Zeynep som någon som står ut från mängden: "Det var som fötterna knappt nuddade marken trots att hon gick ganska långsamt. Man kunde få för sig att hon närsomhelst skulle sträcka ut armarna och flyga."

Problemet med bilden av den perfekta flickan är att i litteraturen tenderar pojkarna att rättfärdiga sin brist på självkontroll i närheten av dem: "När jag var runt henne kändes det som jag tappade all kontroll, mina känslor och tankar lösgjorde sig från min kropp och gjorde som dom ville. Jag var inte jag, jag blev nån annan, när hon var där"¹¹¹ menar Svenhammed i *Svenhammeds journaler*. I ett kapitel döpt till "Svenhammed superhjälte" så oroar sig Svenhammed för att Emilia ska bli attackerad av en våldtäktsman och börjar följa efter henne efter skolan i hopp om att kunna rädda henne. "Jag skulle bli hjälteförklarad och alla tidningar skulle skriva om mig. [...] Jag skulle bli känd i hela stan och i hela Sverige, och en dag skulle det svenska folket välja mig till president."¹¹² I sin iver att skydda henne är Svenhammed bara vagt medveten om att han själv skulle kunna ses som ett hot. "Hur det skulle se ut, egentligen, om jag åkte fast och hennes pappa hittade leverpastejmackor, en stilet och en trasig kikare i mina fickor."¹¹³

När Svenhammed konfronterar Emilia i skogen för att fria präglas situationen av en underliggande hotfullhet när Svenhammed noterar Emilias tveksamhet och istället glider in i rollen som förövare: "Det här är inget skämt" sa jag och skakade om henne lätt, "det här är inget jävla skämt. "Jag älskar dig..."¹¹⁴

Emilia blir rädd och drar sig undan. Svenhammed upplever sig själv som ett offer på så sätt att han är sårbar i sin kärlek, och när han känner sig kränkt glider han över i förövarrollen för att skydda sin status.

En liknande maktförskjutning sker i *Shoo bre* där Oscar inleder en relation som kontrolleras av den äldre parten, läraren. När hon tar avstånd från honom går han från att vara en manipulerad elev till att bli ett potentiellt hot. Hans frustration eskalerar vid en incident i matsalen när han hör henne skratta tillsammans med någon annan. ”Det svartnade för Oscars ögon. Fattade hon inte att han höll på att gå under? Som i trans reste han sig, plockade upp sin tallrik med köttfärssoppan och gick med bestämda steg mot Kristinas bord.”¹¹⁵ Oscar håller en skål soppa över Kristina och kallar henne för hora inför hela skolan. Även här finns det spår av maktlöshet i hans handlingar, det beskrivs som om Oscar rör sig i trans, som att han inte kan kontrollera sig själv och sina känslor. Det sker ett slags rättfärdigande i och med att karaktären ser sig som maktlös inför sina känslor och för sina handlingar.

När Marit kysser någon annan i *Ett öga rött* så slåss Halim för att försvara Marits ”heder”, men inser senare att hon inte är intresserad av honom. Genast sker en helomvändning i den förut så åtrådda flickans status. ”Jag tänker ingenting på Marit för tjejer är fittor och svikare och det jag har vetat hela tiden”¹¹⁶, resonerar Halim.

Könsord och skällsord som fitta och hora är återkommande element i alla tre böckerna, och används flitigt när tjejerna i fråga på något sätt får den manliga karaktären att tvivla på sig själv. ”Din dumma hora”¹¹⁷ säger Elias till Zeynep när hon konfronterar honom om en kamera han har stulit. Den manliga statusen upplevs i böckerna som speciellt svår att behålla i en kärleksrelation. ”Hon är onödigt också för också utan henne jag har mod att fixa stora dåd”¹¹⁸ menar Halim och efter att han har fått en vision av sig själv i framtiden som en vis man¹¹⁹ får han inspiration att köpa en pistol och gör snabbt en glidning från att vara sårbar till att bli maktutövare. ”Så fort jag gjort första mantelrörelsen och skjutit första skottet in i kudden jag kände lugnet. Jag stod framför spegeln med fezmössan på huvudet och pistolen i högerhanden med mobilen i fickan. Det var en ny Halim, mäktigare än alltid förut.”¹²⁰ Pistolen inger Halim en falsk säkerhet och håller all möjlig sårbarhet och tvivel borta.

Osäkerhet och förtvivlan går som en röd tråd genom alla tre berättelserna och är ofta tätt sammanknutna med olycklig kärlek och brist på bekräftelse, eller egentligen mer specifikt bekräftelse av den självbild karaktärerna själva har skapat. I *Ett öga rött* föregås nästan alltid konflikter av att huvudkaraktären känner sig kränkt eller missförstådd. ”Pannan kallnade liksom inifrån och jag kände övergiven och bortglömd och massa annat på samma gång. Runt i skallen det svävade sviktande pappor och mammaminnen och falskgussar och kanske knashot och flera gånger jag påminde att bara gussar, bögar och småbarn grinar.”¹²¹ Ahmadi talar i *Ungdom, Kulturmöten och Identitet* om ”en inre värld som pendlar mellan allmakt och vanmakt, mellan grandiositet/omnipotens och bottenlös tomhet.” Detta är ett genomgående drag i alla tre böckerna, stora känslor av oövervinnerlighet som snabbt byts ut i vanmakt.

”Inte mycket knas, inget kaos, bara tomhet”¹²² menar Halim när han får reda på att hans mentor och moderssubstitut Dalanda ska flytta till Skåne. Halim går sedan hem och tar ett bad och lägger sig i botten av badkaret i fosterposition. ”Snart luften började ta slut och jag tänkte det var lika bra (...) ändå jag låg kvar med full kontroll och kroppen längst borta och allt varmt höll om och gungade och jag rörde inte förrän mamma äntligen klappar mjukt på huvudet”¹²³ På grund av syrebrist får Halim en tröstande vision av sin döda mamma och kommer en bit närmare döden själv.

Även i *Svenhammeds journaler* återkommer denna fridskänsla när Svenhammed står vid Söderbron och funderar på att hoppa.

Jag ville gråta. Det skulle förmodligen gjort saken lättare (...) Men jag tillät mig inte att gråta. Riktiga män gråter inte. (...) Utan att jag velat det började jag sakta vagg fram och tillbaka. Som i nån sorts trans där jag inte längre bestämde över min kropp. Där jag gjorde som vinden sa, dom lätta pustarna hade mig i sitt våld. Helt i sitt våld. Kanske var det så att jag var lövet och vinden livet som blåste mig dit den ville.¹²⁴

Både Halim och Svenhammed ser tårar som en svaghet och gå istället in i ett slags vakuum där ingenting kan såra dem. De ger upp kontrollen, och det beskrivs som att de båda är viktlösa, svävar utan riktning tills något ”högre” tar kontroll över dem. Svenhammed beskriver sig här bokstavligt som ett offer för livets tvära kast och sig själv som maktlös att förändra det.

Oscar i *Shoo bre* står även i slutet vid en klippa och funderar på att dö, och beskriver det som om: ”Han var fastkedjad i tiden. Den stod stilla, och han var övertygad om att den skulle stå stilla i flera år framöver. Tanken var så skrämmande att döden var att föredra.”¹²⁵

Jag finner ett samband mellan frid uppnådd genom passivitet/död och genom våld/urladdning, båda ses som renande, enkla lösningar som skapar en känsla av frid och möjligen även rättvisa. Den passivitet som Oscar beskriver ovan är en så pass förlamande rädsla för att misslyckas att våldsamma lösningar ses som enda utvägen för att ”rädda sig själv” och sitt anseende.

Staffan Thorsson har i sin avhandling med en sammanfattning av det internationella invandrarseminariet i Schweiz skriven av Jan Skarsgård 1978:

Varje invandrare framställs som en potentiell självmordskandidat, mer eller mindre otillräknelig, invandrantillvaron görs till en enda stor konflikt. Alla gruppbildningar anses bygga på negativa känslor, rädsla, upplevelse av hot, illusioner.¹²⁶

Trots att detta publicerades 1978 anser jag att det finns flera oroväckande samband med den litteratur jag har analyserat. De manliga karaktärerna framställs genomgående som offer för olyckliga omständigheter som styr dem i alla möjliga destruktiva riktningar. De framställs bland annat som oberäkneliga, känsllosamma och våldsamma, vilket till en viss del även kan förklaras med att de är tonåringar. Trots det finns likheterna ändå där, och de påverkar läsaren mer eller mindre medvetet. Det intressanta här är att hur många typsituationer som skapas för karaktärerna i samband med kvinnor. Karaktärerna får i slutändan av berättelserna ofta spela förövarrollen i situationer där tjejen känner sig hotad eller obekväma, och vi får *aldrig* se den manliga karaktären i en fungerande jämlik kärleksrelation med en kvinna.

Det som också är värt att poängtera är den brist på övergripande lösningar på de problem som genomsyrar böckerna. ”Den lösning som ofta kommer på slutet är på en individuell nivå och inget görs eller kan göras åt det övergripande problem som skapat situationen”¹²⁷ menar Helena Löfving i sin uppsats

De Andra i barn och ungdomslitteraturen. Jag tycker mig se sådana mönster i alla tre berättelser, de manliga karaktärerna räddas på ett eller annat sätt men de överhängande problemen kvarstår fortfarande. Ett öga rött avslutas med de tröstefulla orden ”Vi kommer att återvända”¹²⁸ på arabiska skrivet på en servett, där budskapet är att situationen i sinom tid kommer att bli bättre. *Svenhammeds journaler* och *Shoo bre* avslutas inte med några visdomsord utan karaktärerna går stävjade och utmattade iväg med sina vänner ifrån avgrundens rand. Ingenting är egentligen avslutat eller uppklarat, vapnen och den personliga striden är bara för tillfället lagda åt sidan.

Slutdiskussion

För att återknyta till min ursprungliga frågeställning angående på vilka sätt de manliga huvudkaraktärerna tenderar att stereotypifieras, är min slutsats att de ständigt pendlar mellan att framställas som antingen ett maktlöst offer eller en farlig brottsling. Våldsromantik fördunklar de manliga karaktärernas världsbild, och de söker nå ett machoideal skapat av dem själva och samhället omkring dem. Halim, Svenhammed, Elias tar alla kriminella vägar för att försöka få pengar, framgång och status som i sin tur ska attrahera den tjej de vill ha och göra dem framgångsrika. Självbilden byggs i stor de på illusioner och en missriktad frustration som i slutändan tar destruktiva riktningar. De typsituationer jag har kunnat urskilja där karaktärerna ofta blir stereotypifierade på detta sätt är i skolan och/eller i sina relationer till kvinnor.

Thorsson menar i *Barnbokens invandrare* att: ”Istället för ökad förståelse, gestaltas i litteraturen en ökande brutalisering och en tilltagande fördomsfullhet.”¹²⁹ Jag håller med om detta på så sätt att både våld och fördomar tar en enormt stor plats i litteraturen, men samtidigt tycker jag att den bakomliggande frustrationen som påverkar karaktärernas handlingar också porträtteras bra, speciellt i *Ett öga rött* och *Svenhammeds journaler*. Karaktärsuppbyggnad hamnar lite i kulisserna i *Shoo bre* och fokus läggs istället på förtroesslang och en handling som påminner om en spänningsroman eller en deckare.

Den diskurs jag avskilt tyder på en stor efterhängsenhet av fördomsfulla termer och uttryck som kontinuerligt återanvänds för att klistras på allt som inte har ett helt icke-svenskt ursprung. Jag anser att den exotisering som sker av karaktärerna i böckerna också sker i framställningen av litteraturen; den blir något spännande, utländskt och romantiserat som man kan plocka fram när man ska prata om något *annorlunda*.

Skolans uppdrag är att erbjuda litteratur som har möjlighet att lära ungdomar att tänka kritiskt, uppleva saker från någon annans perspektiv och ge en större medvetenhet om den värld de lever i. Som jag nämnde i min frågeställning har jag sökt efter hur väl litteraturen porträtterar andra kulturer i samband med läroplanens mål att ge ”en trygg kulturidentitet”¹³⁰ samt att litteraturen bland annat ska erbjuda ”demokratiska, humanistiska och etiska värden.”¹³¹ Slutledningsvis finner jag den trygga kulturidentiteten är nästan obefintlig i den litteratur jag har analyserat, spänningen och intrigerna bygger istället på konflikter kring karaktärernas kulturella ursprung. Utanförskapet skapat av en utländsk bakgrund blir orsaken till alla problem som presenteras och karaktärerna stereotypifieras medvetet eller icke-medvetet in i typsituationer där de reagerar genom att antingen blir aggressiva och utåtagerande eller passiva och suicidala, vilket överensstämmer med Thorssons ursprungliga upptäckt att invandrabarn antingen framställs som offer som måste ”räddas”, eller som förövare som i slutändan måste ”stoppas”. Det jag saknar är positiva lösningar på konflikter iscensatta av huvudkaraktären. Angående hur väl demokratiska och etiska värden tar plats i litteraturen så är det svårt att komma fram till entydiga svar. Huvudkaraktärerna är stundvis djupt sexistiska och fördomsfulla, vilket förmodligen är ett grepp av författarna för att avspegla ”verkligheten”. Problemet är att verklighet har, precis som den diskurs jag behandlat, förmågan att återskapas och förnyas med tiden, och även om författarnas syfte är att motarbeta fördomar matas läsaren ständigt med nya fördomsfulla termer som i sin tur kommer att fortsätta användas.

Källförteckning

Facklitteratur

- Ahmadi, Nader, 1998: *Ungdom, kulturmöten, identitet*, Stockholm: Liber.
- Bergström, Göran & Boreus, Kristina, 2005: *Textens mening och makt – metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*, Lund: Studentlitteratur.
- Brune, Ylva, 1996: *Svenskar, invandrare och flyktingar i rubrikerna*, Göteborgs universitet.
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva, 2007: *Diskursanalys i praktiken*, Malmö: Liber.
- Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan, 2002: *Globaliseringens kulturer - Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, Falun: Nya Doxa
- Fredrickson, George M, 2005: *Rasism- en historisk översikt*, Historiska media.
- Hedman, Dag, 1995: *Brott, kärlek och äventyr - texter om populärlitteratur*, Lund: Studentlitteratur.
- Hylland, Eriksen, 1993: *Etnicitet och nationalism*, Falun: Nya Doxa.
- Läroplanen för de frivilliga skolformerna Lpf94*, Skolverket
- Löfving, Helena, 2000: *De andra i barn och ungdomslitteraturen - Framställningen av invandrare i böcker utgivna 1998* Högskolan i Borås
- M Rosenblatt, Louise, 1995: *Litteraturläsning - som utforskning och upptäcktsresa*, Lund: Studentlitteratur.
- Said, Edward, 2004: *Orientalism*, Ordfront: Stockholm.
- Sernhede, Ove, 1996: *Ungdomskulturen och de Andra*, Göteborg: Daidalos.
- Thorsson, Staffan, 1985: *Barnbokens invandrare, en motivstudie i Svensk Barn och ungdomslitteratur 1945-1980*, Vänersborg: Tre böcker förlag.
- Wendelius, Lars, 2002: *Den dubbla identiteten - Immigrant och minoritetslitteratur*, Uppsala Multiethnic papers.

Artiklar

- Berggren, Mats, 20031212: *Nu tar unga med invandrarbakgrund steget in i litteraturen*, LO- tidningen.
- Brylla, Tomas, 20040529: *Tonår och kärlek i storstadsförort*, Uppsala Nya Tidning.
- Bäckstedt, Eva, 20031123: *Tre svenska män ifrån förorten*, Svenska Dagbladet.
- Jarnlo, Hampus, 20091105: *Aldrig tillräckligt svensk*, Sydsvenskan.
- Kuchen, Maria, 20030804: *Ett öga rött*, Uppsala Nya Tidning.
- Kåreland, Lena, 20091019: *Fängslade journaler med både nerv och spänning* Svenska Dagbladet.
- Lindegren, Karin, 20031120: *Hjärta, smärta, skräck, dramatik*
- Mazzarella, Merete, 20050727: *Halims känslor nyckeln till att förstå terrorister*, Svenska Dagbladet.
- Strömberg, Ragnar, 20030804: *Räkna med bråk- Ragnar Strömberg om en våldsam debut*, Aftonbladet.
- Thente, Jonas, 20030804: *Arabisk krigare gör uppror* Dagens Nyheter.
- Ullberg, Sara, 20090316: *Roman stoppad från Augustpriset*.
- Werkmäster, Johan, 20090923: *Förorten genom treglasfönstret* Göteborgs-Posten.

Skönlitteratur

Becevic, Zulmir 2009: *Svenhammeds journaler*, Alfabet.

Foley, Douglas, 2003: *Shoo bre*, Månocket.

Khemiri, Jonas Hassen, 2003: *Ett öga rätt*, Norstedts.

Noter

- 1 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 209.
- 2 Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s. 242.
- 3 Ibid s. 225.
- 4 Ibid s. 75.
- 5 Ibid s. 145.
- 6 Christina Stenberg *Invandrare i skönlitterära barn- och ungdomsböcker 1970-1976: en kommenterad förteckning* Borås: Bibliotekshögskolan 1978, s. 2.
- 7 Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s 234.
- 8 Ylva Brune Svenskar, invandrare och flyktningar i rubrikerna Göteborgs universitet
- 9 Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf94, s. 3-4.
- 10 Ibid s. 5.
- 11 Louise M Rosenblatt *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa* Studentlitteratur 2002 s. 159.
- 12 Dag Hedman(red) *Populärlitteratur- finns den?* Studentlitteratur 1995, s. 30
- 13 Skolverket Ämne - Svenska
- 14 Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf94, s. 3-4.
- 15 Skolverket Ämne - Svenska
- 16 Jonas Thente *Arabisk krigare gör uppror* Dagens Nyheter 20030804.
- 17 Ingvar Svanberg & Mattias Tyden *Tusen år av invandring: en svensk kulturhistoria* Stockholm 1998, s. 335.
- 18 Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s. 225
- 19 Ibid s. 44.
- 20 Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s. 76.
- 21 George M Fredrickson *Rasism- en historisk översikt* Historiska media 2005, s. 21.
- 22 exotism. <http://www.ne.se/exotism>, Nationalencyklopedin, hämtad 2011-01-02.
- 23 Ove Sernhede *Ungdomskulturen och de Andra* Göteborg 1996, s. 106.
- 24 Mats Börjesson & Eva Palmblad *Diskursanalys i praktiken* Liber AB 2007, s. 8.
- 25 Mats Berggren *Nu tar unga med invandrarbakgrund steget in i litteraturen* LO- tidningen 20031212.
- 26 Johan Werkmäster *Förorten genom treglasfönstret* Göteborgs-Posten 20090923.
- 27 Mats Berggren *Nu tar unga med invandrarbakgrund steget in i litteraturen* LO- tidningen 20031212.
- 28 Tomas Brylla *Tonår och kärlek i storstadsförort* Uppsala Nya Tidning 20040529.
- 29 Jonas Thente *Arabisk krigare gör uppror* Dagens Nyheter 20030804.
- 30 Merete Mazzarella *Halims känslor nyckeln till att förstå terrorister* Svenska Dagbladet 20050727.
- 31 Hampus Jarnlo *Aldrig tillräckligt svensk* Sydsvenskan 20091105.
- 32 Merete Mazzarella *Halims känslor nyckeln till att förstå terrorister* Svenska Dagbladet 20050727.
- 33 Ibid.
- 34 Maria Kuchen *Ett öga rött* Uppsala Nya Tidning 20030804.
- 35 Jonas Thente *Arabisk krigare gör uppror* Dagens Nyheter 20030804.
- 36 Hampus Jarnlo *Aldrig tillräckligt svensk* Sydsvenskan 20091105.
- 37 Ragnar Strömberg *Räkna med bråk- Ragnar Strömberg om en våldsam debut* Aftonbladet 20030804

-
- 38 Ibid.
- 39 Eva Bäckstedt *Tre svenska män ifrån förorten* Svenska Dagbladet 20031123.
- 40 Ragnar Strömberg *Räkna med bråk- Ragnar Strömberg om en våldsamt debut* Aftonbladet 20030804.
- 41 Lena Kåreland *Fängslande journaler med både nerv och spänning* Svenska Dagbladet 20091019.
- 42 Sara Ullberg *Roman stoppad från Augustpriset* 20090316.
- 43 Karin Lindegren *Hjärta, smärta, skräck, dramatik* 20031120.
- 44 Mats Berggren *Nu tar unga med invandrabakgrund steget in i litteraturen* LO- tidningen 20031212.
- 45 Johan Werkmäster *Förorten genom treglasfönstret* Göteborgs-Posten 20090923.
- 46 Lotta Olsson *Barn och Ungdomslitteratur* Dagens nyheter 20091019.
- 47 Mats Börjesson & Eva Palmblad *Diskursanalys i praktiken* Liber AB 2007, s.10.
- 48 Ibid.
- 49 Eva Bäckstedt *Tre svenska män ifrån förorten* Svenska Dagbladet 20031123
- 50 Göran Bergström & Kristina Boreus *Textens mening och makt* Studentlitteratur 2000, s. 327.
- 51 Ove Sernhede *Ungdomskulturen och de Andra* Göteborg 1996, s. 136.
- 52 Ibid
- 53 Zulmir Becevic *Svenhammets journaler* Alfabet 2009, s. 7-8.
- 54 Ibid s. 8.
- 55 Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s. 80.
- 56 Zulmir Becevic *Svenhammets journaler* Alfabet 2009, s 13.
- 57 Ibid s. 14.
- 58 Ibid s. 14.
- 59 Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s. 83.
- 60 Lars Wendelius *Den dubbla identiteten* Centrum för multietnisk forskning 2002, s. 114
- 61 Zulmir Becevic *Svenhammets journaler* Alfabet 2009, s. 134.
- 62 Ibid s. 122.
- 63 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 56.
- 64 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 37-38.
- 65 Ibid s. 249
- 66 Ibid s. 11.
- 67 Zulmir Becevic *Svenhammets journaler* Alfabet 2009, s. 33.
- 68 Douglas Foley *Shoo bre* Stockholm 2003, s. 19.
- 69 Ibid s. 93.
- 70 Ibid s. 94.
- 71 Nader Ahmadi *Ungdom, kulturmöten, identitet* Liber AB 1998, s. 82.
- 72 Zulmir Becevic *Svenhammets journaler* Alfabet 2009, s. 123.
- 73 Ibid s.123.
- 74 Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s.194.
- 75 Nader Ahmadi *Ungdom, kulturmöten, identitet* Liber AB 1998, s. 100.
- 76 Edward Said *Orientalism* Ordfront Stockholm 2004, s. 63.

-
- 77 Zulmir Becevic *Svenhammeds journaler* Alfabet 2009, s.128.
- 78 Jonas Thente *Arabisk krigare gör uppror* Dagens Nyheter 20030804.
- 79 Douglas Foley *Shoo bre* Stockholm 2003, s. 21.
- 80 Dag Hedman Populärlitteratur- *finns den?* Studentlitteratur 1995, s. 37.
- 81 Zulmir Becevic *Svenhammeds journaler* Alfabet 2009, s. 77-78.
- 82 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s.40.
- 83 Ibid s. 66.
- 84 Ove Sernhede *Ungdomskulturen och de Andra* Göteborg 1996, s.138.
- 85 Ibid s. 45.
- 86 Ibid s. 46.
- 87 Zulmir Becevic *Svenhammeds journaler* Alfabet 2009, s. 30.
- 88 Douglas Foley *Shoo bre* Stockholm 2003, s. 60.
- 89 Ibid s. 119.
- 90 Ibid s. 24.
- 91 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s.
- 92 Ibid s. 108.
- 93 Ove Sernhede *Ungdomskulturen och de Andra* Göteborg 1996, s.12.
- 94 Ibid s. 46.
- 95 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 80.
- 96 Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz, Håkan Thörn Globaliseringens kulturer - den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället Nya Doxa 2002 s. 39.
- 97 Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s. 166-172.
- 98 Ibid s. 124
- 99 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 176.
- 100 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 108.
- 101Ibid s. 82.
- 102Ibid s. 144.
- 103Ibid s. 99.
- 104Zulmir Becevic *Svenhammeds journaler* Alfabet 2009, s. 96.
- 105Ibid s. 96.
- 106Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s.88.
- 107sid s. 83.
- 108Ibid s. 173.
- 109Ylva Brune *Svenskar, invandrare och flyktingar i rubrikerna* Göteborg 1996
- 110Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 107.
- 111Zulmir Becevic *Svenhammeds journaler* Alfabet 2009, s. 60.
- 112Ibid s. 156.
- 113Ibid s. 156-157.
- 114Ibid s. 182.

-
- 115 Douglas Foley *Shoo bre* Stockholm 2003, s. 280.
- 116 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 163.
- 117 Ibid s. 256.
- 118 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 163.
- 119 Ibid s. 161.
- 120 Ibid s. 173.
- 121 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s 60-61.
- 122 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 84.
- 123 Ibid s. 85.
- 124 Ibid s. 184.
- 125 Douglas Foley *Shoo bre* Stockholm 2003, s. 10.
- 126 Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s. 154.
- 127 Helena Löfving *De andra i barn och ungdomslitteraturen* Högskolan i Borås 2000, s. 31.
- 128 Jonas Hassen Khemiri *Ett öga rött* Norstedts 2003, s. 252.
- 129 Staffan Thorson *Barnbokens invandrare* Göteborgs universitet 1985, s. 145.
- 130 Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf94, s. 3-4.
- 131 Skolverket Ämnes - Svenska